

Den økonomiske situasjon

*Foredrag av direktør Knut Getz Wold
på Norges Banks representantskapsmøte
28. februar 1983*

Innledning

Verdensøkonomien er midt inne i det alvorligste økonomiske tilbakeslaget i hele etterkrigstiden. Nullvekst preger industrilandenes økonomi, arbeidsløsheten har nådd stadig nye rekordtall. Om situasjonen er alvorlig for industrilandene, er den langt verre for utviklingslandene. De er rammet både av vanskelige avsetningsforhold for eksportvarene og av den drastiske forverringen av de mellomfolkelige betalingsforholdene. Proteksjonistiske handelspolitiske tiltak har vokst illevarslende i styrke i mange land.

Det rår stor meningsforskjell både i de enkelte land og i de internasjonale økonomiske samarbeidsorganisasjoner om hvilken økonomisk politikk som best vil rette på disse misforholdene.

Men la oss ikke se bort fra de lyspunktene som tross alt nå er i sikte. Det var den høye inflasjonen i de aller fleste land som var den viktigste årsaken til den svært stramme økonomiske politikken mange av dem har ført. Og nettopp her er bedringen sterk. Langt lavere inflasjonsrater har gjort det mulig å føre en mer ekspansiv penge- og kredittpolitikk. Den har igjen ført til en sterk reduksjon av det rekordmessig høye rentenivået som lenge var en viktig hindring for økonomisk vekst i mange land.

Mye tyder på at vi er meget nær bunnpunktet i det økonomiske tilbakeslaget i verden. Kanskje er det alt passert. Men perspektivene og ikke minst tempoet i veksten er usikkert. Mye vil avhenge av den økonomiske politikken, særlig i de store industrilandene. Det vil også kreves en mer

systematisk og målrettet innsats i det mellomfolkelige økonomiske samarbeidet for å få til en samordnet vekstpolitikk.

Denne internasjonale bakgrunnen stiller store krav også til norsk økonomisk politikk i det året vi er gått inn i. Den negative faktor er at inflasjonsraten i Norge lenge har ligget høyere enn i de fleste andre industriland. Det betyr en binding på handlefriheten. Men nå har utviklingen på dette området bedret seg også hos oss.

Med sin sterkt utenriksorienterte og åpne økonomi er Norge meget avhengig av utviklingen i verdensøkonomien. Nesten halvparten av bruttonasjonalproduktet blir eksportert og er avhengig av etterspørselsforholdene på verdensmarkedet og Norges konkurransevne der. Ja, flere av de viktigste norske eksportproduktene er spesielt konjunkturfølsomme.

Oljen og gassforekomstene i Nordsjøen gir selvsagt Norge store fordeler i den økonomiske omstillingsprosessen som det sterke internasjonale konjunkturtilbakeslaget fører med seg. Produksjonen representerer en vekstindustri med store fordeler for betalingsbalansen overfor utlandet. Men problemene som oljeøkonomien og oljeinntektene har ført med seg for den øvrige økonomi, er også store, og risikoen når det gjelder markedsforhold og priser for olje og gass, er betydelig.

Internasjonal økonomi

Etter de gylne 1960-åra med god vekst, lav arbeidsløshet og lav inflasjon i de aller fleste land fulgte de vanskelige 1970-åra.

De var preget av oljeprissjokkene, men likevel av såpass god vekst som 3,2% i gjennomsnitt om året i OECD-landene.

De første 1980-åra gir et helt annet og dystert bilde. Vekstraten i 1980 og 1981 var mellom 1 og 1½%. I fjor kom bunnåret med en nedgang i bruttonasjonalproduktet på ½%. I Sambandsstatene var nedgangen hele 1,8%. Den lave veksten må ses som et resultat av den meget stramme økonomiske politikken som de aller fleste industrilandene har ført for å dempe inflasjonsraten og redusere underskottet på betalingsbalansen. En dempende innflytelse er også oppnådd på begge disse områdene. Men arbeidsløsheten holder seg meget høy og stiger fortsatt.

Når det gjelder vekstraten, tyder mye på at vendepunktet er nådd. Etter nullvekst i annet halvår i fjor regner OECD med en vekst på 1¾% (årsrate) i det halvåret vi nå er inne i, fulgt av 2¾% i siste halvår i år og i første halvår 1984. Om det er betydelig usikkerhet i disse tallene, peker de klart i rett lei.

Oppgangen vil bli ledet av USA med bortimot 5% vekst fra siste kvartal i fjor til siste kvartal i år etter de seneste offisielle prognoser. Denne utviklingen reflekterer en omlegging både av finanspolitikken og kredittpolitikken i noe mer ekspansiv retning ettersom inflasjonsraten har falt markert. En overvurdert dollar er likevel en bremse. Japan har fortsatt relativt høy vekstrate trass i en noe strammere økonomisk politikk. Men vekstutsiktene i de ledende europeiske industrilandene er langt svakere. For 1983 ventes bare ½% vekst i de fire ledende europeiske industrilandene til sammen.

Arbeidsløsheten i OECD ventes å stige ytterligere, om enn i noe dempet tempo i år, og passere 34 mill. arbeidsløse eller 9½% i annet halvår. I Europa kan den bli over 11%. I USA ventes en ledighet på opp til 10½%. Den gjennomsnittlige varigheten av arbeidsløsheten øker også. I Europa har ca.

tredjeparten av de arbeidsløse vært uten arbeid et halvår eller lengre.

Hver femte av ungdommene i OECDs arbeidsstyrke ventes å være arbeidsløse neste år. Arbeidsløsheten i 24 OECD-land er så stor at den svarer til en tapt produksjon på 340 milliarder dollar om året. Dette svarer igjen til hele bruttonasjonalproduktet i Canada og Danmark til sammen.

Både fra menneskelige og økonomiske synspunkter er arbeidsløsheten et dominerende problem for den vestlige verden. Det må bli et hovedmål for den økonomiske politikken å få snudd den dystre utviklingen på dette området.

Et stort lyspunkt i det internasjonale økonomiske bildet er den markerte nedgang i inflasjonsraten i de fleste land. Også her leder USA og Japan, som begge har redusert inflasjonsraten til under halvparten i løpet av det siste året til henholdsvis 4 og 2½% i årsrate. Andre land med inflasjonsrate på knapt 5% er Sveits, Tyskland, Østerrike og Nederland. Den britiske inflasjonsraten på 5½% er nå den laveste på ti år.

Denne utviklingen i inflasjonsraten har muliggjort en mer ekspansiv penge- og kredittpolitikk og dermed et markert lavere rentenivå i de aller fleste industriland. USA og Storbritannia har ledet utviklingen, og det har igjen lettet presset på Japan, Tyskland og Canada. Bildet er mer usikkert i Frankrike og Italia. OECD mener at ytterligere fall i de korte rentesatser ventelig vil bli av moderat omfang. Men de mer langsiktige rentesatser ventes å fortsette å falle som refleks av lavere inflasjonsforventninger og en mer rommelig kredittpolitikk i 1983. Det vil i tilfelle stimulere investeringer og økonomisk aktivitet.

De høye prisene på olje og andre energikilder har stimulert store investeringer i energiproduksjon og energisparing. Dette har redusert industrilandenenes oljeinnførsel og betalingsunderskott.

OPEC-landenes overskott er redusert fra

110 milliarder dollar i 1980 til 0 i fjor og ventes å bli 15 milliarder i år. Men svikten i OPEC-samarbeidet ser ut til å svekke oljeprisene og redusere dette tallet. Flere av OPEC-landene, og framfor alt Saudi-Arabia, har økt sin innførsel sterkt, mye på grunn av gjennomføringen av et ambisiøst investeringsprogram. Vi kan nå tydelig se at dersom oljeprisøkningen i 1970-åra hadde skjedd mer gradvis istedenfor i to store sjokk, ville tilpassingen gått raskere og skadevirkningene for verdensøkonomien blitt mindre.

OECD-landenes underskott ble redusert sterkt fra 69 milliarder dollar i 1980 til 31 milliarder dollar i 1981, men steg så i fjor og ventes å bli hele 54 milliarder dollar i år. Det er framfor alt USAs underskott som ventes å øke drastisk fra 9 milliarder dollar i fjor til 31 milliarder i år. En overvurdert dollar spiller en viktig rolle her. Tyskland bedret sin betalingsstilling sterkt alt i fjor, og Japan venter en markert bedring i år. Utviklingen i disse landene reflekterer en sterkt bedret konkurranseevne.

Den alvorligste siden ved de internasjonale betalingsproblemene gjelder de ikke-oljeproduserende utviklingslandene, som er kommet i en meget vanskelig situasjon. Det samlede driftsunderskottet på betalingsbalansen for disse landene vil i år ventelig utgjøre 50 milliarder dollar mot 65 milliarder i fjor. Et alvorlig problem for disse landene er også den drastiske forverringen av finansieringsmulighetene i de private markedene. Dette kan bare delvis oppveies av økt innsats fra Valutafondets, Verdensbankens og IDAs side.

Den aktuelle situasjon stimulerer de aller fleste land til en fortsatt stram økonomisk politikk for å prøve å bedre konkurranseevnen, slik det ofte heter. Men det er ikke mulig for alle å bedre konkurranseevnen og redusere underskottet. En mer ekspansiv økonomisk politikk i Tyskland, Japan og enkelte mindre land ville lette den internasjonale tilpassingsprosessen, og en for-

siktig omlegging i denne retning synes også sannsynlig.

De sterke fluktasjoner i valutakursene skaper store problemer for næringslivet i mange land. Her er det meget viktig at kursene ikke lenger vesentlig reflekterer relative inflasjonsrater, men i økende utstrekning også renteforskjeller og den generelle økonomiske utvikling. Stabile valutakurser er under disse forhold ikke lenger oppnåelige. Risikoen for konkurrerende devalueringer er økt. Vi står overfor en reell fare for en utvikling av den type som preget 1930-åra. Løsningen kan ikke ligge i at det enkelte land prøver å dytte sine problemer over på andre. Det internasjonale kurssamarbeid i Valutafondet, EMS og mellom hovedvalutaene er blitt enda meget viktigere enn før.

De internasjonale betalingsproblemene er preget av de store finansieringsvanskene som en rekke land har. Viktigere er kanskje betalingskrisen i Mexico, som har en utenlandsgjeld på over 80 milliarder dollar. Også Argentina, Brasil og flere andre sør-amerikanske land og enkelte øst-europeiske og afrikanske land er i akutte betalingsvansker. Den offisielle utenlandsgjelden i de ikke-oljeproduserende utviklingslandene utgjør over 600 milliarder dollar, hvorav nesten halvparten er gjeld til de store forretningsbankene.

De store forretningsbankenes handlingsmønster har økt problemene. I den tiden OPEC-landenes overskott var stort og den internasjonale likviditeten rommelig, lånte disse bankene i USA og de andre største industrilandene nesten ubegrenset til alle land, også øst-europeiske, og til vanskeligstilte u-land. Det hadde naturligvis også positive virkninger. Men kredittene var så lett tilgjengelige at det ikke alltid stimulerte til den nødvendige omlegging av den økonomiske politikken i låntakerlandene. Mange glemte at det ikke bare gjelder å få lån, men at en også må innrette seg på at de skal betales tilbake.

Nå har de store forretningsbankene til dels svingt om til den motsatte ytterlighet. De har nok i enkelte tilfelle gått sammen om nye kreditter til land i akutte betalingsvansker. Men de avslår ofte kreditter også til land som legger om sin økonomiske politikk i rett lei og som burde være fullt kredittverdige. Denne utviklingen bringer stadig nye land inn i betalingskriser og øker påkjenningen på Valutafondet og Verdensbanken og kravene til internasjonale hjelpe-tiltak i det hele.

Et positivt trekk i det internasjonale bildet er at det stort sett har lykket å opprettholde et liberalt handelspolitisk mønster. Men det er også mange proteksjonistiske avvik. Og det internasjonale økonomiske tilbakeslaget øker risikoen for framveksten av en nyproteksjonisme, som kan få meget uheldige virkninger på verdenshandelen.

Under disse forhold stilles det større krav enn noen gang før til det mellomfolkelige økonomiske samarbeidet. Det gjelder å avverge faren for nye proteksjonistiske tiltak. Her har GATT, EFTA og EF viktige oppgaver. Det gjelder å løse de akutte betalingsproblemene, noe som kaller både på Valutafondet, BIS og de store forretningsbankene. Og det gjelder å utforme en samlet plan for en samordnet økonomisk ekspansjonspolitik. Det bør være et mål for OECD.

Norsk økonomi fra stagnasjon til svak vekst

Den internasjonale utviklingen stiller norsk økonomi og økonomisk politikk overfor store utfordringer. Vi kan ikke lenger innstille oss på at vi hvert år får vesentlig større ressurser å rå over. Den gang det var tilfellet, kunne en løse nye oppgaver og endre inntektsfordelingen ved at noen sektorer av økonomien og noen inntektsgrupper vokste raskere enn andre. Norges samlede disponible realinntekt steg med 3,2% i

1981. I fjor var det en liten nedgang på 0,2%, og i år ventes en ytterligere nedgang på ½%. Nå vil derfor større ressurser til én sektor føre til direkte reduksjon for andre.

Norge klarte seg bedre enn de fleste andre land i 1970-åra og hadde 1½% høyere vekstrate enn OECD-området i gjennomsnitt for det ti-året. Men denne perioden synes nå slutt. I 1981 var veksten i Norge med ½% litt lavere enn OECD-gjennomsnittet. I fjor var det omtrent stagnasjon både i Norge og OECD. I år regner en med knapt ½% vekst i Norge mot 1½% i hele OECD. Eksklusive sjøfart og oljevirk-somhet blir de norske tallene litt høyere, men likevel under OECD.

Her må en ta omsyn til at det ikke er noen grunn til å regne med noen nevneverdig øking av olje- og gassproduksjonen de nærmeste årene fra det nåværende nivået på knapt 50 mill. tonn oljeekvivalenter. I annen halvdel av 1980-åra skulle en imidlertid etter hvert kunne regne med en oppgang til 60 à 70 mill. tonn.

Flere av Norges tradisjonelle eksportindustrier er meget konjunkturfølsomme og må ventes å reagere forholdsvis sterkt om den internasjonale oppgangen vinner i styrke utover i 1983. Men dette forutsetter også en bedring i Norges konkurransevne, større mobilitet på arbeidsmarkedet og større omstillingsevne i produksjonen i retning av endring i markedsstrukturen, nye produkter og ny teknologi.

Industriproduksjonen viser sterke tendenser til stagnasjon eller fall. Produksjonsindeksen for fjerde kvartal 1982 viser en nedgang på 4% jevnført med samme kvartal ett år tidligere, og er dermed tilbake til samme nivå som i 1975. Sesongkorrigererte tall viser også en nedgang fra foregående kvartal. Og det er viktig at nedgangen konsentrerer seg sterkt om de bransjene som konkurrerer med utlandet. Det siste konjunkturbarometret viser også en relativt pessimistisk vurdering hos industrilederne

av de generelle utsiktene i de nærmeste månedene framover.

Kanskje størst grunn til bekymring gir den sterke svikten i investeringene i tradisjonell industri. De falt med 13½% i fjor, og i år ventes en ytterligere sterk nedgang. Reduksjon av lønnsomheten og usikre vekstutsikter i utekonkurrerende industri bremser investeringslysten. Investeringstelingen venter størst svikt i investeringene for produksjon av aluminium og andre metalliske og kjemiske råvarer. Men det er grunn til å spørre om det blir tatt tilstrekkelig omsyn til det omslaget oppover i verdensøkonomien som nå ser ut til å være underveis. La oss minne om at mange av de lønnsomste investeringene blir foretatt nettopp på bunnen av en nedgangskonjunktur, slik at de kan dra nytte av oppsvinget når det kommer. Her spiller det også en viktig rolle at lengre tids lave investeringsnivå har gjort deler av produksjonsapparatet foreldet. Det oppdemmete investeringsbehovet bør etter hvert kunne forsterke vekstimpulsene både i Norge og utlandet. En fortsatt forsiktig oppmyking av kredittpolitikken vil kunne virke med til dette.

Når det gjelder investeringer i utvinning og transport av olje og gass, er bildet et helt annet. Her venter en oppgang på hele 32%.

Både privatforbruket og det offentlige forbruket steg med vel 1% i fjor. I år ventes en oppgang på 1½% i privatforbruket og vel 2% i det offentlige forbruket. Størst oppgang i detaljomsetningen viser salget av motorkjøretøyer og bensin.

Det mest urovekkende trekk ved norsk økonomi i dag er den sterke oppgangen i arbeidsløsheten. Den er nok fremdeles lav målt med internasjonale mål. Ved utgangen av januar var arbeidsløsheten 4% mot omkring 9% i hele OECD-området. Men tallet på arbeidsløse her i landet var over 67 000 eller ca. 60% høyere enn for ett år siden.

Et konjunkturomslag oppover i Vest-Europa i år burde imidlertid kunne snu

denne tendensen og etter hvert føre til økt sysselsetting. Men det er grunn til å regne med at det stort sett er de mindre arbeidskraftintensive næringene som først vil merke et slikt omslag. Det er også grunn til å peke på at mange bedrifter i Norge holder lenge på arbeidskraften når avsetningen svikter. Det er i og for seg et positivt trekk. Men det betyr på den andre siden at det tar tid før økt avsetning fører til større sysselsetting. Sett fra en annen side, har mange bedrifter her en produktivtetsreserve.

Det er et stort behov for omstillinger på arbeidsmarkedet. Og det er et positivt trekk ved arbeidsmarkedspolitikken at den tar sikte på å lette byrdene for arbeidstakerne ved denne omstillingen.

Kostnadsutvikling og konkurranseevne

Det største problemet i norsk økonomi er fremdeles pris- og kostnadsutviklingen. Konsumprisstigningen i Norge i løpet av det siste året ligger på ca. 10% mot ca. 7% for OECD under ett. Likevel synes det å være en viss bedring i sikte. Prisstigningen i Norge de siste månedene i fjor ble dempet og lå omtrent på gjennomsnittet av de europeiske OECD-landene. Januar-tallet steg med 1½% fra desember mot 3% i januar i fjor. En rekke priser blir oppjustert ved årsskiftet. I det hele må en være klar over at subsidienedskjæringer, avgiftspålegg og statsdirigerte priser spiller en viktig rolle for prisstigningen i Norge. Det samme gjelder økte avansesatser i skjermete næringer. Importprisstigningen har virket dempende på prisutviklingen.

Utviklingen av lønnskostnadene i tiden framover vil være av meget stor betydning for prisstigningen og konkurranseevnen. Veksten i timefortjenesten for voksne mannlige industriarbeidere i Norge lå i fjor på 11%, for kvinnelige litt høyere. I hele OECD-området var den gjennomsnittlige veksten under 9%. For i år regner en med

bare 7½% oppgang for OECD. For Norges viktigste handelspartnere var lønnsstigningen i fjor litt lavere enn for OECD totalt, og det ventes at samme tendens skal gjøre seg gjeldende i år.

Konkurranssevnen avhenger også av utviklingen i produktivitet og valutakurser og måles gjerne gjennom lønnskostnader pr. produsert enhet. Norsk næringslivs relative konkurransevne ble sterkt svekket gjennom lønseksplosjonen i 1974 og motkonjunkturpolitikken de følgende årene og deretter sterkt bedret under pris- og lønnsstoppen i 1978–79 og som følge av devalueringen i 1978. De siste to årene har det skjedd en forverring på henholdsvis 2 og 3%, slik at lønnskostnadene pr. produsert enhet i norsk industri i fjor lå ca. 26% høyere enn i 1970 jevnført med andre land.

Men også her burde en viss bedring nå være i sikte. OECD regner med en bedring i Norges relative kostnadsposisjon på ca. 2½% i år.

Her avhenger selvsagt mye av lønnsoppjøret til våren. Nesten 70% av kostnadene bestemmes direkte eller indirekte av lønnsnivået. Men selvsagt er ikke lønningene den eneste kostnadsfaktor av betydning. Produktivitet i videste forstand, evne til omstilling til nye produkter og ny teknologi, vilje både hos bedriftsledelse og sysselsatte til å akseptere forandringer er også meget viktig.

Omlegging krever ofte betydelige nyinvesteringer. Det er ingen tilfeldighet at noen av de land som har størst konkurransevne, også har de relativt høyeste arbeidslønnene.

De har et særlig rasjonelt og effektivt produksjonsutstyr til rådighet.

Også av denne grunn er det uheldig at investeringene i tradisjonell industri viser så markert svikt. Det bør være et mål for den økonomiske politikken å snu dette.

Det er et positivt trekk i bildet at det synes å være en utbredt vilje til å akseptere et moderat og realistisk lønnsoppjør til

våren. Tiden bør også være inne til å overveie nye former for overskottsdeling, eventuelt medeierskap i bedriftene. Viktig er også en effektiv priskontroll i produksjon som er skjermet mot utenlandsk konkurranse.

Utenriksøkonomi

Som følge av det internasjonale tilbakeslaget ble også Norges utenriksøkonomi svekket i fjor. Det var en nedgang i volumet av utførselen av tradisjonelle varer på 1%. Derimot steg volumet av innførselen med vel 3%. Prisstigningen var omtrent like stor som for utførselsvarerne, slik at bytteforholdet var omtrent uforandret.

For 1983 regner en med omtrent samme volumoppgang på ca. 2% både for tradisjonelle utførsels- og innførselsvarer og omtrent uforandrete bytteforhold. Holder dette stikk, vil innførselsoverskottet for tradisjonelle varer stige fra 39 til 44 milliarder kroner. Av dette underskottet dekker nettotrafikinntektene fra skipsfarten og oljeboringsplattformer omkring 12 milliarder kroner i hvert av de to årene.

Utførselen av råolje og naturgass utgjorde i fjor 53½ milliarder kroner eller 5 milliarder mer enn året før. Oppgangen i dollarkursen har hjulpet godt til her. For i år er anslaget i salderingsproposisjonen på 52 milliarder kroner. Men da er verditalleene på vanlig måte nedjustert med 15% for planleggingsformål. Det rår naturligvis stor usikkerhet både med hensyn til oljeprisene og dollarkursen. Sikkerhetsmarginen betyr imidlertid at en her har en reserve i budsjett-tallene.

Driftsbalansen overfor utlandet viste i fjor for tredje år på rad overskott. Det utgjorde 5,3 milliarder kroner mot vel 13 i 1981. For i år har en derimot kommet til et underskott på om lag 6½ milliarder. Blant annet trekker økte investeringer i Nordsjøen med seg mye import. Men også her har en en sikkerhetsmargin.

Den store nettogjelden overfor utlandet, som vi pådrog oss under motkonjunkturpolitikken i siste halvdel av 1970-åra og som nådde en topp på 104 milliarder, er senere redusert og utgjør nå vel 88 milliarder kroner. Det er likevel et høyt tall, og det bør være et mål etter hvert å få til en fortsatt reduksjon.

Finanspolitikk. Sparing

Bildet av norsk finanspolitikk blir vesensforskjellig ettersom en tar med oljeskattene eller ikke. Medregnet oljeskattene, er det et stort overskott for lånetransaksjoner. Dette overskottet steg i fjor fra 9 til 10 milliarder kroner. For i år er anslaget 6,7 milliarder etter den vanlige nedjusteringen av oljeinntektene.

Målt på denne måten, er den norske finanspolitikken stram jevnført med andre land. Ifølge OECD utgjør overskottet nesten 5% av bruttonasjonalproduktet både i fjor og i år. For alle de andre landene som er med i den sammenliknende analysen, ventes underskott – til dels store underskott – i år.

De store skatteinntektene av olje- og gassutvinningen har ført til en radikal bedring av statsfinansene de siste årene. For i år ventes en nedgang i skatter og avgifter av olje- og gassutvinningen, men det er selvsagt usikkert hvor stor den blir.

De samlede skatter og avgifter i oljesektoren utgjorde i fjor 30 milliarder kroner. Storparten av disse inntektene er trukket inn i norsk økonomi, men vel 5 milliarder kom til uttrykk som overskott på driftsbalansen med utlandet.

Oljeskattene begrenser norsk etterspørsel mye mindre enn andre skatter. Resultatet har derfor vært betydelige pressvirkninger i norsk økonomi. Men det bør også understrekes at en del av oljeskattene kommer *istedenfor* andre skatter og representerer skatt på avkastning av produksjonsmidler

som er satt inn i en vekstindustri. Regnet uten oljeskattene, ventes det i år et underskott for lånetransaksjoner på 20½ milliarder kroner eller 1 milliard mer enn i fjor. I tillegg finansieres via statsbudsjettet også utlån til statsbankene og Statoil med til sammen ca. 16 milliarder kroner. Totalt er finanspolitikken blitt litt mer ekspansiv som følge av de endringene som har skjedd under budsjettbehandlingen, men ikke mer ekspansiv enn i fjor.

En viktig side ved norsk finanspolitikk er den meget lave beskatningen av fast eiendom og inntekt av slik eiendom, langt lavere enn hva som er vanlig i OECD-land. Fast eiendom, som boliger, hytter osv., vurderes til en liten brøkdel av sin omsetningsverdi – kanskje 15% eller lavere – og deretter regner en med bare 2½% inntekt av denne verdi. Samtidig blir det gitt fulle inntektsfradrag for lånerentene. Disse dobbelte skattefordelene sammen med inflasjonen stimulerer etterspørselen i denne sektor på kunstig og urasjonell vis. Og de er til størst fordel for høye inntekter og formuer. En viss justering – i første omgang kanskje tilbake til det reelle nivået for boligbeskatningen i begynnelsen av 1970-åra – ville skape rom for en omlegging av finans- og skattepolitikken. F.eks. kunne en renonsere på noen av de skatte- og avgiftsforhøyelser som har bidratt til å øke prisstigningen.

Et av de beste mål en har på utviklingen i norsk realøkonomi, er netto spareraten. Den måler hvor stor del av Norges disponible nasjonalinntekt som går til øking i nasjonalformuen i form av utbygging av produksjonsapparatet, dvs. til bruttoinvesteringer fratrukket kapitalslit – eller til kapitaleksport i form av investeringer ute eller gjeldsavdrag. Spareraten har tradisjonelt ligget høyt i Norge, særlig på grunn av høy offentlig sparing. Gjennom etterkrigstiden har meget høye investeringer og høy sparing lagt grunnlaget for sterkere vekst i norsk økonomi enn i de fleste andre

industriland. Etter OECDs siste sammenliknende statistikk, som gjelder for 1981, har Norge nå det nest høyeste bruttonasjonalprodukt pr. innbygger av de 24 medlemslandene. Bare Sveits kommer foran. Dette resultatet skyldes i stor utstrekning høy sparing og høye investeringer.

I 1960-åra og begynnelsen av 1970-åra lå netto spareraten på ca. 16%. På grunn av sterk øking i offentlig forbruk og overføringer i samband med motkonjunkturpolitikken i annen halvdel av 1970-åra sank spareraten sterkt og lå på 8–9% i 1977 og 1978.

Men senere har det skjedd en sterk oppgang, nå ligger spareraten på vel 17%. En stor del av dette reflekterer de store inntektene av olje- og gassutvinningen. Vel sjetteparten av landets ressurser nyttes altså til nettosparing. Dette er et meget positivt trekk i norsk økonomi. En stor del av denne sparingen tar formen av høye investeringer. De er fortsatt blant de relativt aller høyeste i OECD-området. Bare i Japan ligger investeringsraten noe høyere. En annen del går til investeringer i utlandet og gjeldsbetaling. Utviklingen i år vil avhenge både av oljeinntektene, som altså vil gå noe ned, og av privatsparingen, som blir stimulert ved ulike tiltak.

Penge- og kredittpolitikken

Stagnasjonen i verdensøkonomien og i norsk økonomi har aktualisert spørsmålet om en omlegging av kredittpolitikken i mer ekspansiv lei. En forsiktig dreining i denne retning er alt påbegynt. Men på grunn av prisstigningen har den hittil ikke vært ført så langt her i landet som i de fleste andre industriland. Den sterke oppgangen i arbeidsløsheten og den markerte svikten i investeringene i industrien gjør tiltak for å stimulere veksten gjennom noe rommeligere kredittforhold og lavere renter

aktuelle. En slik oppmyking er på mange måter mer rasjonell enn ekspansive finanspolitiske tiltak, som oftest stimulerer forbruket.

Utviklingen på obligasjonsmarkedet i fjor var meget forskjellig fra året før. Private og kommuners opplåning ble 2½ milliarder kroner lavere. Det skyldes blant annet nye forskrifter som begrenset de private kredittforeningers adgang til å legge ut obligasjoner vesentlig. I tillegg var det liten etterspørsel etter såkalte prosjektlån, dvs. obligasjonslån over 35 mill. kroner som bedrifter kan ta opp direkte i obligasjonsmarkedet uten å gå veien om kredittforetakene. Lavere industriinvesteringer gjør at etterspørselen etter langsiktig kreditt er blitt mindre. Vurdert fra finansieringssiden, kan det synes som om investeringssvikten først og fremst har rammet større prosjekter, f.eks. i form av nyetableringer, mens lånekøene i kredittforeningene kan tyde på at investeringsetterspørselen for øvrig holder seg bedre oppe.

Salget av obligasjoner ble lenge hovedsakelig sikret gjennom plasseringsplikten for bankene og de andre kredittinstitusjonene. Men den omleggingen til et mer markedsorientert system som nå er kommet langt, har forandret situasjonen i så måte sterkt. Også likvide personer og bedrifter kjøper obligasjoner i stigende utstrekning. Statoils lån er et eksempel på dette, og vi har senere hatt flere obligasjonslån som er blitt overtegnet. Forventning om at rentenivået nå har nådd toppen, har spilt inn. Det relativt høye norske rentenivået har også i enkelte tilfelle stimulert tegning fra utlandet.

Verdi-spar '82 står i en særstilling på grunn av indekssikringen av realverdien. Men det bør være en målsetting å øke interessen for kjøp av statspapirer generelt. Mulighetene til å drive f.eks. markedsoperasjoner som et ledd i kredittpolitikken, vil blant annet være avhengig av om en slik interesse finnes.

Et godt fungerende annenhåndsmarked for obligasjoner er en viktig forutsetning for at husholdninger og bedrifter skal være interessert i obligasjoner. Norge er et av de meget få industriland der et slikt marked inntil nylig nesten ikke fantes. Det initiativ som en av våre største banker har tatt de siste månedene for å få i gang et mer effektivt annenhåndsmarked, må derfor hilses velkommen. En markedsbestemt rente er en nødvendig forutsetning for at obligasjonsmarkedet skal fungere godt.

Men en slik markedsbestemt rente har vi nå også langt på vei fått. En annen viktig faktor vil være aktiv medvirkning fra bankenes side for å stimulere likvide bedrifter og personer til kjøp av statsobligasjoner og andre obligasjoner.

Den samlede utlånsveksten fra bankene i fjor på 12 milliarder kroner var 1 milliard mer enn opplegget i kredittbudsjettet, men noe lavere enn året før, da veksten var vel 12½ milliarder kroner. Utlånene fra forretningsbankene ble styrt ved at en stor andel av bankene ble regulert gjennom den såkalte B-lånsordningen. Denne reguleringen innebærer at banker som låner over et gitt nivå i Norges Bank, blir pålagt å holde utlånsveksten i en periode framover innenfor en ramme fastsatt med utgangspunkt i kredittbudsjettet. Primærreserverkravet er det viktigste virkemiddel myndighetene kan bruke for å påvirke bankenes opplåning i Norges Bank, og derved hvor mange banker som blir regulert i henhold til B-lånsordningen. Sparebankene var undergitt direkte utlånskontroll, da de ikke kunne pålegges samme primærreserverkrav som forretningsbankene. Men nå er bestemmelsene i så måte blitt de samme for de to bankgruppene, og den direkte reguleringen av sparebankenes utlån ble opphevet fra årsskiftet.

Utlånsstyringen nødvendiggjør en stram likviditetspolitikk overfor bankene. I fjor førte det tidvis til en valutainngang som medførte et ikke ønsket appresieringspress.

Det ble motvirket gjennom operasjoner i terminmarkedet, valutaswapper osv. I løpet av de siste årene har for øvrig operasjoner i valutamarkedet blitt stadig viktigere for den løpende likviditetspolitikken overfor bankene.

Kreditt-tilførselen fra bankene og over obligasjonsmarkedet pluss lån fra staten og statsbankene gir sammen med likviditetsvirkningen av statens inntektsunderskott den samlede likviditetstilførsel til private og kommuner fra innenlandske kilder. Størrelsen på denne likviditetstilførselen er en viktig rettesnor for virkemiddelbruken i kredittpolitikken.

Ved inngangen til 1982 gav Norges Bank uttrykk for at den innenlandske likviditetstilførselen burde holdes innenfor intervallet 35–39 milliarder kroner. Når en korrigerer for effekten av Verdi-spar og at lån fra staten til Statoil ble mindre enn forutsatt, kan en si at den faktiske tilførselen holdt seg innen denne ramme. En regner nå med at den innenlandske likviditetstilførselen i 1983 vil bli omtrent like stor som i 1982.

Den samlede virkning på publikums likviditet eller pengemengden framkommer når tilførselen fra staten og kredittsystemet korrigeres for den inndragning som finner sted ved publikums nettokjøp av valuta fra bankene. Utslagene kan her være store og vanskelige å beregne. Veksten i publikums likviditet var 10½% i fjor og vil ventelig bli noe høyere i år.

Publikums likviditet eller pengetilgangen og andre måltall for likviditetstilførselen tillegges stor betydning i de fleste land. Og kontroll med likviditetstilgangen er utvilsomt et viktig ledd i kampen mot inflasjonen. Men den er ikke tilstrekkelig. Den konkrete utformingen av finanspolitikken betyr mye for etterspørselsreguleringen. Kredittbudsjettet spiller en viktig rolle for kanaliseringen av kreditt-tilgangen. Og ikke minst er inntektspolitikken et meget viktig ledd i etterspørselsreguleringen.

Det uregulerte kredittmarked har eks-

pandert sterkt de siste årene. De fleste lånene gis med garanti fra banker og andre finansinstitusjoner. Omfanget av disse garantiene er nå underlagt regulering. Men en bør realistisk se i øynene at omgæelsesmulighetene er store. Og det spiller her en viktig rolle at i vårt samfunn er risikoen i samband med de fleste kreditt-transaksjoner liten.

Kreditttilførselen i 1982 holdt seg innen de oppsatte måltall i høyere grad enn hva tilfellet har vært de siste årene. Men dette krevde også omfattende og aktiv bruk av de ulike kredittpolitiske virkemidlene. Viktig er også utviklingen i retning av en mer markedsorientert kredittpolitikk. Det er å håpe at den vil holde fram i tiden som kommer.

Det ble foretatt lettelsener i kredittpolitikken flere ganger gjennom 1982. Både ved framleggelsen av revidert nasjonalbudsjett 1982 og nasjonalbudsjett 1983 ble forretnings- og sparebankenes utlånsrammer for 1982 økt — sist fra 10 til 11 milliarder kroner.

PrimærresERVEkravet for sørnorske forretningsbanker ble satt ned fra 12% til 8% fra 1. november og ytterligere redusert til 7% fra årsskiftet. Også primærresERVEkravet for sørnorske sparebanker ble redusert 1. november — fra 8,5 til 6%. I samband med at den direkte utlånsreguleringen av sparebankene ble opphevet fra årsskiftet, økte en imidlertid reservekravet for sørnorske sparebanker fra 6 til 7%, dvs. til samme nivå som reservekravet for forretningsbankene. Begge bankgruppene er nå underlagt samme virkemiddelbruk. Nordnorske banker har ikke vært pålagt primærresERVEkrav siden i første halvdel av 1970-åra.

I 1982 ble plasseringsplikten for bankene redusert fra 30 til 20% for sørnorske banker og fra 15 til 10% for nordnorske banker. Satsene er ytterligere redusert i år — til 15% for sørnorske banker og 5% for nordnorske banker.

Det er altså truffet flere tiltak for å

myke opp kredittpolitikken. Utlånsrammene i forretnings- og sparebankene er i salderingsproposisjonen satt opp til 12,5 milliarder kroner. Bankenes utlånsvekst i år vil i tilfelle bli 11% jevnført med utlånsmassen ved årsskiftet. Siktemålet er å styrke toppfinansieringen og lette boligfinansieringen.

Disse tiltakene går i rett lei. Spørsmålet kan reises om de går langt nok. Nesten alle land i den vestlige verden har altså lagt om kredittpolitikken med sikte på rommeligere kredittvilkår og lavere renter for på den måten å stimulere investeringene og redusere arbeidsløsheten. Denne omleggingen er muliggjort ved en sterk reduksjon i inflasjonsraten i de aller fleste land.

Det er nettopp den høye inflasjonen i Norge som skaper målkonflikten. Men selv om inflasjonsraten her fortsatt er høy på 12 måneders basis, er det altså skjedd en klar demping i løpet av det siste halvåret.

Et synspunkt som ofte blir framført, er at realrentene ikke er høye på grunn av inflasjonen. Dette resonnementet kan ha betydelig relevans ved langsiktige investeringer i boliger, fabrikkbygg, skip osv. Men en må heller ikke overdrive det. Renter som er høye på grunn av forventet inflasjonsgevinst for låntakeren over lånets løpetid, betyr høye utbetalinger i de første årene. Denne likviditetsvirkningen kan være en sterkt bremsende faktor både for bedrifter og personer hvis hovedproblem er om de vil tjene nok penger til å betjene lånet også i den første tiden. En annen betenkelig side ved meget høye renter er at de lett vil stimulere prisstigningen ved at rentene blir overveltet i prisene for skjermet virksomhet. Forholdet mellom rentenivået i Norge og i utlandet er heller ikke uten betydning for konkurranseevnen. Høye og stabile renter i Norge mens renten i utlandet går ned, vil skjerpe de relative kostnadsforholdene for det konkurranseutsatte næringsliv i Norge, som ikke kan overvelte kostnadene i prisene.

En ytterligere tilnærming av norsk kreditt- og rentepolitikk til den internasjonale synes derfor i dag vel begrunnet. Kreditt-rammene bør fortsatt forsiktig økes, kredittpolitikken mykes opp og rentene tillates å falle noe. Det vil gi norsk næringsliv bedre muligheter for nyinvesteringer og lageropplegg med sikte på å utnytte de mulighetene en internasjonal økonomisk oppgang etter hvert vil skape. Og det vil kunne redusere arbeidsløsheten, som både ut fra økonomiske og menneskelige omsyn tar til å bli uforsvarlig høy.

Valutapolitikk

Også fjoråret var preget av uro på de internasjonale valutamarkedene. De sterke svingningene i valutakursene skapte betydelige problemer for verdenshandelen og førte til store kapitalbevegelser mellom landene.

Størst preg på fjoråret satte nok den sterke oppgangen i dollarens verdi. Den stramme pengepolitikken i USA førte til meget høye rentesatser og sterk oppgang i dollarkursen. Omleggingen av den økonomiske politikken på ettersommeren førte imidlertid til en nedgang i eurodollarrentene fra over 16% til 9½% i løpet av annet halvår i fjor. Likevel fortsatte dollaren å appresiere overfor de andre hovedvalutaene fram til og med oktober. Da falt den. Men det er fremdeles stor usikkerhet omkring denne viktigste verdensvalutaen. Forventninger om ny renteoppgang, politiske faktorer osv. spiller inn. Dollaren steg på nytt. I løpet av 1982 ble oppgangen 19% i forhold til pund sterling, 7% i forhold til yen og 6% i forhold til tyske mark. Fremdeles må nok dollaren sies å være noe overvurdert.

I løpet av fjoråret falt *norske kroner* i verdi overfor dollaren med vel 21%. Kronen sank også i verdi overfor de fleste andre valutaer, således med 15% overfor tyske mark og 2½% overfor pund sterling. Bare

svenske kroner beveget seg i motsatt retning. Det mest brukte internasjonale mål er Valutafondets MERM-metode. Etter den var kronens internasjonale verdi ved årets utgang vel 10% lavere enn ved begynnelsen. Mot slutten av fjoråret og hittil i år har kronen på den andre siden appresiert litt i verdi. Kronens effektive verdi er nå omtrent den samme som i 1970, men 13% lavere enn i 1975.

Fallet i kronens internasjonale verdi må ses i samband med kursjusteringene i fjor høst. Den sterke oppgangen i dollaren, som hadde en vekt på 25% i den norske valutakurven, førte til en utilsiktet kursstigning for kronen. Derfor ble dollarens vekt i august redusert til 11% med tilsvarende større vekt for andre valutaer, spesielt EMS-valutaene. Det førte til en gjennomsnittlig nedjustering av kronens verdi overfor andre valutaer med vel 3%, som måneden etter ble fulgt opp av en direkte devaluering på 3%, altså til sammen vel 6%.

Alle de skandinaviske valutaene ble devaluert i fjor. I en særstilling står likevel den svenske devalueringen på 16%. Den var den største noe industriland har foretatt siden 1949. Den utløste internasjonal bekymring for en utvikling i retning av de konkurrerende devalueringer som preget 1930-åra. Den førte også til betydelig press mot norske kroner, men det gav seg raskt. Kurvsystemet fører i et slikt tilfelle til en delvis kompenserende kursjustering for andre valutaer. Men det er til liten hjelp for de bedrifter som rammes spesielt av kursforskyvningene for enkelte valutaer. Det er i det hele et stort problem at ingen kurspolitikk i dag kan sikre stabilitet overfor de viktigste valutaene samtidig.

Et mer effektivt internasjonalt samarbeid på dette området er derfor meget ønskelig. Valutafondets autoritet og innflytelse bør styrkes. Her i Europa spiller kurssamarbeidet i EMS en viktig rolle. Et mer aktivt samarbeid om kursstabilisering og intervensjoner i valutamarkedene mellom EMS-

landene på den ene siden og Sambandsstatene, Storbritannia og Japan på den andre er også meget viktig.

Norges Bank foretar betydelige intervensjoner i valutamarkedene. Det skjer i daglig kontakt med en gruppe andre sentralbanker, som er med i EMS og/eller 10-landsgruppen. Formålet med intervensjonene er både å stabilisere kursutviklingen og å påvirke den innenlandske likviditet. Konsentrasjonen av de store oljeskattbetalingene om to tidspunkter i løpet av året har økt behovet for slike intervensjoner både i spot- og terminmarkedet.

Norges Banks valutareserver utgjorde ved årsskiftet 49 milliarder kroner. Det var en oppgang i løpet av året på 12 milliarder kroner eller 32%. Oppgangen skyldes stigningen i dollarens internasjonale verdi, et høyt rentenivå og overskott på driftsbalansen overfor utlandet.

Av reservene er 50% plassert i bankinnskott og vel 40% i utenlandske verdipapirer. $\frac{3}{4}$ av reservene er plassert i dollarfordringer. I fjor var det altså en stor fordel å ha så mye i dollar, men det behøver jo ikke alltid å være slik.

Norges Banks internasjonale reserver svarer til bortimot seks måneders vareimport. Jevnført med andre land, er det et meget tilfredsstillende, men likevel ikke ekstraordinært høyt nivå. Og ved vurderingen av behovet for valutareserver bør det også tillegges stor vekt at markedsutsiktene for olje og gass er meget usikre. Rømmelige valutareserver gir større frihet i likviditetsstyringen. De gir også større frihet i den økonomiske politikken under de meget usikre internasjonale konjunkturf forholdene. Endelig kan det være grunn til å peke på at det i den nærmeste tiden framover forfaller meget store avdrag på statens lån i utlandet.

Den alvorlige internasjonale betalingskrisen har reist store nye krav til Valutafondet. Fondet kan som internasjonal institusjon stille krav også om omlegging av den økonomiske politikken i låntakerlandene for å rette opp situasjonen. I neste omgang kan dette muliggjøre avtaler om ordning av den kolossale gjeld til de store forretningsbankene som særlig de ikke-oljeproduerende utviklingslandene og de østeuropeiske landene har pådratt seg.

For å løse slike oppgaver, trenger Valutafondet sterkt økte ressurser. En stor ny kvoteforhøyelse blir derfor gjennomført i år. De nordiske landene har støttet den størst mulige forhøyelse — helst nær en fordobling — mens særlig USA har holdt igjen. Resultatet ventes å bli en øking på knapt 50%.

Valutafondet er ikke primært noen u-hjelpsinstitusjon, selv om enkelte hjelpetiltak overfor u-landene er innebygd i systemet. Utviklingshjelpen blir imidlertid i første rekke en oppgave for Verdensbanken, IDA og de enkelte industrilands bevilgninger til hjelpetiltak.

Den internasjonale betalingsbanken i Basel, BIS, støtter opp om flere av Valutafondets og enkeltstatenes og forretningsbankenes kredittavtaler ved kortsiktige kreditter, såkalte "bridging operations", oftest mot garanti fra en gruppe av sentralbanker. Norges Bank deltar i flere slike ordninger og har også plassert midler i Verdensbanken og i Valutafondet.

Sluttord

Vi har gått inn i det mest problemfylte året norsk økonomisk politikk har stått overfor siden 1930-åra. De internasjonale signalene er uklare. Men de positive trekkene er blitt mer markerte ettersom inflasjonsraten faller, kredittpolitikken mykes opp og rentene synker i de aller fleste industriland. På den måten legges grunnlaget for ny vekst.

Et stort problem i mellomfolkelig økonomisk politikk er tendensen hos nesten alle land til å prøve å bedre sin konkurranseevne. Ikke alle kan nå et slikt mål samtidig. Her ligger et særlig ansvar på de landene som både har god konkurranseevne og store betalingsoverskott, slike som Japan, Vest-Tyskland, Nederland og Sveits. USA venter nå store underskott på driftsbalansen, men har også særlig stor evne til å bære slike underskott. En annen viktig side ved den internasjonale samordningen er å stanse og snu de proteksjonistiske tendenser som er blitt så tydelige i mange land.

Men selvsagt har også de andre landene viktige oppgaver når det gjelder en samordnet økonomisk ekspansjonspolitik. Det gjelder også Norge. La oss huske at de små industriland med sin åpne økonomi har en langt større andel av verdens utenrikshandel enn av bruttonasjonalproduktet. De er blitt vitalt interessert i ny vekst i verdensøkonomien og i fritt varebytte mellom landene. Bare ved en effektiv internasjonal samordningspolitikk kan vi sikre at de klart positive tegn som nå er til stede, blir til en ny internasjonal oppgangskonjunktur. Det er derfor grunn til å være tilfreds med det initiativ som er tatt fra norsk side overfor OECD.

Norsk næringsliv har en struktur som burde skape særlige muligheter for å dra nytte av en oppgang i verdensøkonomien. De fleste viktige utførselsnæringene er utpregete vekstnæring. Norge hører til de land som er blitt liggende etter i internasjonal konkurranseevne. Men et moderat og realistisk lønnsoppgjør til våren burde kunne sikre en bedring her.

Det er også meget viktig å legge grunnlaget for å rette opp det sterke fallet i investeringene i tradisjonelle industrier. En bør satse på vekstindustri og teknologisk høyt utviklet virksomhet og stimulere omlegging til slik industri. En del av våre industribedrifter hører her til de ledende i verden.

Det er imidlertid viktig å unngå å legge for kortsiktige perspektiver til grunn. Avgjørende må være *trenden* i utviklingen. Det må f.eks. være forsvarlig å se på produksjonen av aluminium, ferrolegeringer, elektrotekniske produkter osv. som eksempler på industrigrener der trenden peker klart oppover, selv om det i dag er en stor overkapasitet til stede. Når oppsvinget i verdensøkonomien får tilstrekkelig styrke, vil etterspørselen etter slike produkter ta seg markert opp.

Enkelte selektive støttetiltak kan være fullt forsvarlige hvis en selekterer de rette områder, der et oppsving i verdensøkonomien med sikkerhet fører til økt etterspørsel. Ja, det kan endog i visse tilfelle være riktig å stimulere produksjon for lager i den nåværende dype resesjon i verdensøkonomien.

Med dette viktige forbeholdet når det gjelder produksjon med klart økende underliggende trend, bør det likevel understrekes at det kanskje viktigste utgangspunkt for næringspolitikken bør være å akseptere *omstillinger*. Det fører igjen med seg at å bytte arbeidsplass og bytte jobb, blir nødvendig for mange sysselsatte.

Kraftprisene og elektrisitetsavgiften er av sentral betydning for flere av de viktigste, sterkt konkurranseutsatte industrigrener. Det bør være grunn til å overveie på nytt retningslinjene for pris- og avgiftspolitikken på dette området.

Oljevirkosomheten har selvsagt gitt norsk økonomi store fordeler. Den har bidratt til å omstrukturere viktige deler av norsk nærings- og arbeidsliv i retning av en vekstindustri. Den har gjort det mulig at Norge i fjor fremdeles var et av de få industriland med overskott på driftsbalansen overfor utlandet.

La meg her skyte inn at det synes vanskelig å akseptere den utstrakte bruk av begrepene olje-Norge og fastlands-Norge, som om disse to skulle kunne isoleres fra hverandre f.eks. når det gjelder utviklingen

av driftsbalansen overfor utlandet eller balansen på statsbudsjettet. Mye av de produksjonskreftene som nyttes i oljevirk-somheten og i leveranser til denne virksom-heten, ville ellers gjort en innsats som også ville bidratt — om enn ikke i samme grad — til skatteinntekter og bedring i betalings-balansen. En hovedgrunn til det er at det er noen av våre mest effektive bedrifter med størst omstillingsevne og initiativ og med den best kvalifiserte arbeidskraft som har gjort en særlig positiv innsats i denne sektoren. Rundt regnet 50 000 mennesker arbeider i virksomheter som er knyttet til olje- og gassproduksjonen i Nordsjøen.

En annen sak er bruken av store deler av oljeinntektene innenlands. Av samlede skat-ter og avgifter på olje- og gassutvinningen i fjor på omkring 30 milliarder kroner kom vel 5 milliarder til uttrykk i form av overskott på driftsbalansen overfor utlan-det. Den øvrige delen har finansiert langt større statsutgifter enn en ellers ville hatt. Det har igjen ført til økt kjøpepress fordi oljeskattene begrenser annen norsk etter-

spørsel mye mindre enn andre skatter. En må imidlertid kunne hevde at en utvikling i denne retning har vært uunngåelig i et demokrati. Men den har gått noe for raskt og for langt.

Utviklingen har ført til ekspansjon i tjenesteytende virksomhet, blant annet i helse-, sosial- og utdanningssektoren. I et land med så høy sysselsetting som Norge har en uunngåelig konsekvens vært at ar-beidskraft i noen grad er blitt trukket ut av konkurranseutsatte næringer og over til disse skjermete næringer. En mer positiv virkning er at det på denne måten er blitt skapt økte sysselsettingsmuligheter for kvinner.

Problemene framfor oss er altså store. Men vi har også store muligheter for å løse dem. En meget høy sparerate og investeringsrate, driftsoverskott på betalingsbalan-sen og på statsbudsjettet medregnet olje-skattene er betydningsfullt. Og flere av våre viktige utførselsnæringer har gode forutset-ninger for å kunne dra nytte av det oppsvinget i verdensøkonomien som når ser ut til å være i emning.